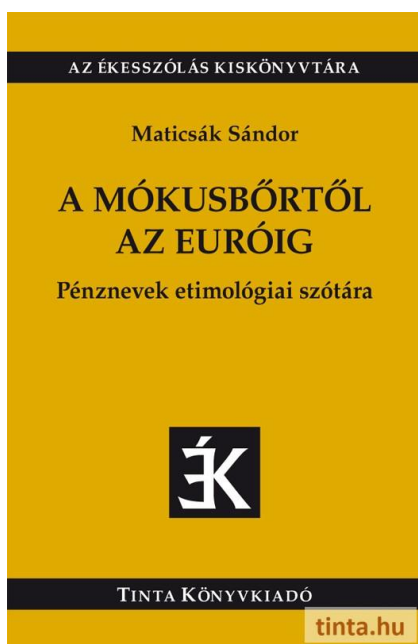

**Maticsák Sándor: A mókusbórtól az euróig
Pénznevek etimológiai szótára**
Tinta Könyvkiadó, Budapest 2018. 212 lap

Befektetés? Szenvedély? Tudományos érdeklődés? Az érme gyűjtésében kit az egyik, kit a másik, kit a harmadik motiváció vezérel. Az éremkibocsátó szervek (mind az állami pénzverdék, mind a magánvállalkozások) szívesen készítenek aranyból-ezüstből ún. befektetési érmekeket, amelyek értékét a bennük található nemesfém mennyisége (esetleg finomsága) határozza meg. Éremképük persze már ezeknek is lehet vonzó, hogy azok érdeklődését is felkeltse, akik a külső megjelenésre is figyelnek. Az esztétikai

szempont lehet a gyűjtés mélyebb indítéka, de az éremgyűjtés legmagasabb szintjét minden bizonnyal a numizmatikai ihletésű gyűjtés jelenti, amelyben az érem értékét – sokszor alkotó anyagától és külsejétől függetlenül – eszmei szempontok határozzák meg. Ezek ismerete már különleges tudást igényel, amellyel a numizmatika tudománya foglalkozik. A gyűjtők ezen a téren számos szakmunkára támaszkodhatnak, amelyek korszakonként, országonként, uralkodóként, kibocsátóként, vagy más szempontok szerint tárgyalják az érme csoportjait.

Maticsák Sándor könyve nem differenciál. Szinte minden számításba vehető korszak, és számos kibocsátó érme belefér, tárgyalási szempontja mégis egyedi. A szerző a Debreceni Egyetem nyelvész professzora, aki a pénznevek magyarázatát állítja munkája középpontjába. Ismert és kevésbé ismert elnevezések kerülnek az ABC rendbe állított hosszú sorba, ismert és kevésbé ismert magyarázatokkal kiegészítve. Hiszen ki ne tudná, hogy a forint név eredetét a középkori firenzei fiorinoban kell keresnünk, de ki tudja azt, hogy a szóban nemcsak a városnév, hanem egy virágnév is felfedezhető. A fiorino olaszul virágocskát jelent, s a firenzei forint

egyik oldalát valóban liliom díszítette. De megtudhatjuk azt is, hogy maga a városnév is utal a latin virág (flos) szóra. A pénznem nevében végül a két eredet összefonódott. A fiorino név akkor kötődött egyértelműbben a városnévhez, amikor az itáliai városállamokban vert aranypénzeket (mint pl. a genovai genovino) a városnevek alapján különítették el. Ugyancsak középkori, bár eredetét tekintve korántsem olyan ismert a fillér szavunk. Ez a német vierer (ejtsd: firer, jelentése négyes, azaz négykrajcáros) szóból került át közvetítéssel a magyarba.

A könyv persze nemcsak szótár (valójában inkább lexikon) jellegű részt tartalmaz. A szerzői előszót rövid általános, majd még rövidebb magyar pénztörténeti ismertetés követi. Külön lapok foglalkoznak a leggyakoribb (ún. vándor-) pénznevekkel, majd a pénznevek fő típusaival, azaz azzal, hogy milyen tulajdonságuk alapján kapták a nevüket, ami kapcsolódhatott valamilyen súlymértékhez, az érem anyagához, alakjához, méretéhez, számhoz, esetleg személy- vagy földrajzi névhez. De szerzőnek magyaráznia kell a jegyzékbe felvett nevek kiválasztásának és írásának elveit is. Hiszen teljességre nem törekedhet. A kötetbe felvett 400 éremfajta csak töredéke a világban egykor kibocsátott, de akár csak a ma használt pénzeknek is. (Szinte elrettentő példaként olvashatjuk, hogy a 18/19. század fordulóján egyedül Svájcban 860 féle pénznem volt használatban.) A válogatásba tehát

csak a leginkább ismert, a múltban, vagy a jelenben leginkább előforduló érmek nevei kerülhettek be. A nevek mögött álló adatok (történelmi áttekintés, névmagyarázat, esetleg fémtartalom, külső forma) forrásául természetesen gazdag szakirodalom szolgált, melyre már a bevezető is utal, részleteit azonban a könyv végén található irodalomjegyzékből ismerhetjük meg. (A hivatkozott szerzők neve és munkájuknak az adott éremre vonatkozó lapszáma egyébként minden szócikk után feltűnik.) A könyv használatát megkönnyítendő szerző az egyes elnevezéseknél a magyar nyelvben vagy helyesírásban használatos formákat használja (frank és nem franc, lej és nem leu, leva és nem lev, ahogyan az eredeti nyelvek azt megkívnák).

Maticsák Sándor munkája mégsem klasszikus értelemben vett numizmatikai mű. Az egyes éremfajták súlyának, összetételének leírása csak esetlegesen szerepel benne. A külső jegyek közül még leginkább az éremképpel találkozhatunk, azzal is inkább csak akkor, ha az az elnevezésben szerepet játszott. Erőssége a történeti leírás, hol, mikor, milyen indíttatásra alakult ki, vagy kezdték használni a nevezett pénzfajtát. És persze kibújik belőle a nyelvész is, amikor – a kötet címének megfelelően – etimológiai fejtegetésekkel szolgál. A 73. lapon például – mellőzve Európának a görög mitológiából származtatott, a köztudatban elterjedt elnevezését – a név eredetének bizonytalanságára, esetleges

sémi eredetére utal. És ha az olvasásban kitarthatunk vagyunk, a könyv címében lévő mókusbőr fizetőeszköz történetét is megtaláljuk a horvát kunához tartozó magyarázó szövegben (107. lap). Szerző munkáját szakértő lektori és további segítői gárda támogatta. A három lektor közül Barna Ferenc az ókor, Barta Róbert az újkor, Keresztes László a nyelvészet szakembere, a felsorolt segítők között más nyelvekben járatos tudósokat találhatunk.

Egy szótár 400 szócikkének részleteiben elmélyedni egy rövid recenzió keretében természetesen nem lehet. Amit azonban az olvasó (érdeklődő) szinte első pillantásra felfedez, az a szerkesztésbeli egység. Az egyes címszavaknál gyakran találunk utalásokat a név párhuzamaira, a vele rokon elnevezésekre, történeti vándorlásaira. Ilyen esetekben az olvasó szívesen lapoz át a hivatkozott szócikkre, majd esetleg onnan is egy harmadikra, hogy utána járjon eredeti kíváncsisága minél teljesebb kielégítésének. Az előforduló ismétlések nem zavaróak, inkább csak megerősítik az előző passzusban szerzett ismertűket. Néha persze – bizonyára a szakirodalom eltérései miatt – bizonytalanságok is becsúszhattak. A pénztörténeti rész szerint például az első pénzérméket a kis-ázsiai Lüdiában verték az i.e. 7. században (13. lap, bár manapság inkább a Kr.e. meghatározás illene), míg a júan bemutatásakor (99. lap) azt olvashatjuk, hogy Kínában már a Sang dinasztia idején (i.e. 17–11.

század) vertek érméket. Anyagukról nem esik szó, de feltételezhetően fémből készültek, még ha – utalva a felváltott „árupénzre” – kagyló formájúak voltak is. Elbizonytalanodik az olvasó akkor is, amikor a csehszlovák koronáról azt olvassa, hogy 1918–1939 és 1945–1993 között volt használatban (105. lap). Szó szerint ez így igaz, de volt egy közbeeső időszak is. Talán a korona címszóban lehetett volna utalni arra, hogy az 1939-ben német megszállás alá került Cseh-Morva Protektorátus, és a Hitler jóvoltából önállóságot szerzett Szlovákia új formában megjelent érmeit egyaránt koronának nevezték, feltételezhetően azért, hogy a lakosságnak ne kelljen új nevet megtanulnia. Formájuk természetesen eltért a korábitól. Hiába maradt meg a protektorátus érmeinek két oldalán a köztársaság korában feltűnő cseh oroszlán és a búzakalász, silány alapanyaguk (cink) mégis eleve kizárta, hogy összetévevessék a korábbi csehszlovák érmekkel. Az önállósult Szlovákia érmein viszont először tűnik fel a hármast halmon álló kettős kereszt, mint címerkép.

Lassan már csak az idősebbek (bocsánat: a korábban születettek) emlékezhetnek arra a világra, amikor az utazónak minden meglátogatott országban első feladata a pénzváltó (az egykori szocialista országokban többnyire az állami bank vagy takarékpénztár) felkeresése volt, hogy pénzét, vagy a kiinduló országban kapott utazási csekkjét beváltsa. Ma már a pénzváltásra

Európának jóval kevesebb országában van szükség, s az euró azok egy részében is elfogadott a kereskedelmi forgalomban. (Az eurós árak, vagy az átváltási árfolyamok nálunk is sokfelé szerepelnek a nagy áruházak árlistáin.) És ahol nincs euró, ott is egyszerűsíthetett a pénzátszámítás. Recenzensnek kellemetlen emlékei közé tartozik, amikor 1967-ben, első angliai útján egy kenyérboltban a vásárolt áru visszaadását kérték tőle (igaz, nagyon udvariasan), mert a gondosan kiszámolt összegből egy „hépni” (vagy „hepni”) hibádzott, s kénytelen volt beismerni, hogy nincs „hépnije”. Jószándékát (és azt, hogy nem könyöradományra számít) bizonyítandó egy egész fonttal egészítette ki a gondosan kiszámolt pénzt, amire megkapta a kenyeret és hozzá egy maréknyi aprópénzt. Csak a szállodában tudta a visszakapott érmek alapján kiszámolni, hogy a „hépni” fél penny (half penny) lett volna, aminek jelét az árcédulán (légyipiszoknak nézve) nem vette figyelembe. Az akkor még Karoling számítású pénzrendszer amúgy is számos problémát okozott, nem is elsősorban azért, mert a fontot 20 shillingre kellett osztania, a shillinget 12 pennyre, hanem mert az árcédulákon ezektől eltérő elnevezések is szerepeltek: guinea, sovereign, crown (korona), half-crown (félkorona). Maticsák Sándor könyve korrekt módon mutatja be ezt a pénzrendszert, sajátos elnevezésekkel, font-shilling-penny értékeiket megadva, s bár a hepni nem szere-

pel benne, az annak is felét kitévő negyed-penny, a farthing igen. (Egy hepni tehát a font 480-ad része volt, a farthing 960-ad része. Szerencsére a kenyérárus hölgy nem hepniiben adta a visszajárót.) Ha Angliában az eurót nem is vezették be, 1971-ben mégis áttértek a decimális pénzrendszerre, amelyben egy font 100 új pennyt tesz ki. Nosztalgiából megőrzött „hépni” tehát ma már legfeljebb numizmatikai érdekesség, sőt – egy újabb angliai tartózkodás során vásárolt Genuine Predecimal Collection-ban – már farthing is van a birtokomban.

Ha az éremgyűjtésnek a recenzió első mondatában feltételezett motívációira visszatérünk, Maticsák könyve minden csoport számára tartogat érdekességeket, s így mindegyikük számára fontos lehet. Aki befektetési céllal gyűjt – kivéve a forgalmi értéket nem jelölő érmeket – könnyen megtalálhatja a gyűjteményébe került érmek nevét, eredetüket, előfordulásukat. (Ma már a befektetési érmek kibocsátásából szinte sportot űző országok, mint mondjuk Palau, is forgalmi értékkel jelölik érmeiket.) Akit az éremkép motivál, hasonló ismeretekre tehet szert. De hasznos a könyv a numizmatikát jobban ismerő gyűjtők számára is, hiszen a szakkönyvek specializáltsága miatt nem mindig találják meg azt a munkát, amelyből ilyen tág körben használható ismeretekre tehetnek szert.

íjf. Barta János

történész, professor emeritus,
Debreceni Egyetem